

**ГЛАС ИЗА ЖИЦЕ. НАШИ ДАНИ
– ЛИСТ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ РАТНИХ ЗАРОБЉЕНИКА
НАЦИСТИЧКОГ ЗАРОБЉЕНИЧКОГ
ЛОГОРА СТАЛАГ XVII Б**

НАТАША ЈОВАНОВИЋ, *НАШИ ДАНИ: (1942–1945)*.
ФОТОТИПСКО ИЗДАЊЕ РУКОПИСНОГ ЛИСТА.
БЕОГРАД: НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ, 2021

Сања Пејровић Тодосијевић
Институт за новију историју Србије,
Београд

УДК: 070.489НАШИ
ДАНИ"1942/1945"(049.32)
091(=163.41)"1942/1945"(049.32)
821.163.41-7(049.32)

ПРИКАЗ

Прошло је више од пет деценија како је Петар Лубарда (1907–1974), један од највећих југословенских и европских сликара 20. века, поконио (1969) свој чувени циклус под називом „Крагујевац 1941“ Спомен-парку „Крагујевачки октобар“. Лубардин легат који чини 27 слика постаће, након оснивања Музеја „21. октобар“ (1976), део сталне музејске поставке. Иако 27 потресних слика Петра Лубарде, од којих никада ниједна није „напустила“ зграду музеја у Крагујевцу, јасно артикулише потребу уметника да се реферише на један од највећих злочина који су снаге Вермахта уз помоћ припадника домаћих колаборационистичких снага починиле, пре свега, над цивилним становништвом немачког окупационог подручја у Србији, односно злочин који се дубоко урезао у колективну свест не

само припадника српског народа већ и бројних југословенских грађана у периоду после 1944. односно 1945. године, нема сумње да је израз Петра Лубарде у великој мери дефинисан сопственом „ратном траумом“, тј. логорским искуством „стеченим“ неколико стотина километара даље од Крагујевца, у Сталагу XVII Б, једном од највећих заробљеничких логора нацистичке Немачке, основаном октобра 1939. године на „голој ледини“ у селу Гнајксендорф код Кремса на Дунаву, удаљеном стотинак километара од Беча. Управо ће овај заробљенички логор у коме су се, поред Пољака, Француза, Белгијанаца, Италијана, америчких и британских pilota, од 1941. налазили и Југословени, а међу њима и Петар Лубарда, бити важан „оријентир“ у животима и стваралаштву многих заточеника како у односу на „јучерашњи свет“ тако и у односу на (не)извесну будућност.

Тема свакодневног живота у нацистичким заробљеничким логорима у периоду од 1939. до 1945. године, али и другим врстама логора који, ако говоримо о појави масовног интернирања људи (војног и цивилног становништва), постоје још од 19. века, дуго је остајала „у сенци“ искуства живота у логорима „новог поретка“, тачније речено нацистичким логорима смрти, што је имало своје оправдање у потреби „освешћивања“ човечанства, суочавања с до тада невиђеним сценама масовног убијања људи, али и конфронтирања са заједничким и проблематичним наслеђем европског континента. У српској историографији тема свакодневног живота у нацистичким заробљеничким логорима је, уз изузетке попут сећања Радисава Миладиновића, *Заробљенички дани* (Београд: Савез удружења бораца Народнослободилачког рата СР Србије, Четврти јул: 1972), отворена релативно скоро и то пре свега објављивањем биографија и сећања бивших заточеника и припадника Војске Краљевине Југославије, од којих су посебно значајне књиге: Радована П. Рајића, *Ројство у Норвешкој 1942–1945* (приредио Момчило Митровић. Београд: Мрљеш, 1996), Станка Алексића Бацка, *Срби у Нордкирхену* (Београд: Самостално издање аутора, 1997), Милета Бјелајца, *Генерал Драгиша Пандуровић. Живот и сведочења* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2001), али и радови попут монографске студије Мирјане Гаковић, *Позоришта југословенских заробљеника у Друтом светском рату* (Београд: Музеј позоришне уметности, 1996), рад Милана Кољанина под називом „Од губитка приватности до губитка живота“ објављен у књизи *Приватни живот код Срба у двадесетом веку* (уредио Милан Ристовић. Београд: Сlio, 2007).

Ипак, посебан допринос осветљавању свакодневног живота југословенских ратних заробљеника у нацистичким заробљеничким логорима је дала Наташа Јовановић. Интересујући се пре свега за Збирку рукописне периодике у фонду Народне библиотеке Србије, Наташа Јовановић, библиотекарка саветница у Народној библиотеци Србије, „осветлила“ је и значај рукописног листа *Наши дани*, листа који је „излазио под будним

оком логорских власти у немачком заробљеничком логору Сталаг XVII Б" од марта 1942. до фебруара/марта 1945. а који су покренули заробљени припадници Војске Краљевине Југославије, на челу с доајеном српског и југословенског театра Матом Милошевићем, уредником листа. Поред више углавном ауторских радова, објављених на тему рукописног листа *Наши дани*, посебан допринос скретању пажње не само на значај рукописне периодике која се чува у фонду Народне библиотеке Србије већ и на тему свакодневног живота југословенских ратних заробљеника у нацистичким заробљеничким логорима, дала је Наташа Јовановић до данас још увек необјављеном докторском дисертацијом одбрањеном 2018. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду под називом *Наши дани (1942–1945): студија и библиографија*, али и приређивањем фототипског издања рукописног листа *Наши дани (1942–1945)* (Београд: Народна библиотека Србије, 2021) за потребе чијег објављивања је написала изузетну уводну студију под називом *У жицама Сталаг XVII Б. О заробљеничком рукописном листу* Наши дани (Рукописни лист *Наши дани*; Живот у логору; Поучне рубрике; Верски живот у логору; Културни живот у логору; Књижевност и уметност; Хумористичко-забавни прилози; Спорт; Графичка опремљеност листа; О сачуваним примерцима рукописног листа *Наши дани*). Уводна студија Наташе Јовановић за фототипско издање рукописног листа *Наши дани* представља не само „водич“ за читање већ и оквир за разумевање његове вредности у контексту значаја сачуване рукописне периодике као дела културне баштине српског народа и у контексту значаја сачуваних и до сада, бар не у овом обиму, објављених историјских извора који доприносе ишчитавању нових страница историје Другог светског рата, као и додатном осветљавању оних поглавља која су само делимично отворена.

За све будуће истраживаче како оне који, попут Наташе Јовановић, теже осветљавању значаја рукописне периодике на коју до данас није довољно скренута пажња тако и оне који „трагају“ за новим историјским изворима и грађи за проучавање „кратког 20. века“, века чијој су „краткоћи“ и динамици посебно допринеле оне политичке праксе које су милионе људи оградили у жице, лишавајући их сваког права на лични израз и креативност, приређено фототипско издање рукописног листа *Наши дани* може бити драгоцен из више разлога. Пре свега, оно представља врсту почаста коју је уредница, заједно с издавачем, Народном библиотеком Србије, желела да „уприличи“ двема годишњицама: осамдесетогодишњици од покретања јединственог логорашког листа и стодвадесетогодишњици од рођења Мате Милошевића (1901–1997), доајена српске и југословенске позоришне сцене, уредника *Наших дана*.

Уочавање значаја *Наших дана* „продужило је“, тачније речено „наставило“ живот едиције Народне библиотеке Србије под називом Посебна

издања. Српска рукописна периодика, чиме се допринело устаљивању праксе која може представљати важан подстицај свим будућим истраживачима рукописне периодике.

Приређивањем фототипског издања *Наших дана* од заборављених је сачуван редак лист руком писан и шапирографски умножен у, сматра се, преко 600 примерака, од којих се до данас сачувало неколико, углавном некомплетираних. Да би се разумела „осетљивост“ рукописне периодике и значај приређивања фототипских издања, довољно је нагласити да је за потребе, слободно се може рећи, издавачког подухвата, примерак *Наших дана* у поседу Народне библиотеке Србије морао бити допуњен недостајућим бројевима из примерка Историјског музеја Србије. Колики је значај приређивања фототипског издања овог и сличних рукописних листа постаје јасније када се укаже на начине набавки различитих примерака *Наших дана*. Док је Историјски музеј Србије добио један захваљујући Мати Милошевићу који је неколико година пред смрт донео одлуку да управо овој институцији завешта свој примерак, Народној библиотеци Србије је требало неколико деценија да свој делимично комплетира. Примерак Народне библиотеке Србије данас већином чине бројеви који су током окупације стизали из самога логора, док је четири броја Библиотека успела да откупи тек 2002. године.

Приређено фототипско издање рукописног листа *Наши дани* посебно је значајно јер представља важан извор података о појединцима, бившим заточеницима заробљеничког логора Сталаг XVII Б који су, пре свега, у годинама после Другог светског рата обележили различите сфере јавног живота у Србији и Југославији. Странице *Наших дана* пружају драгоцене податке, али и осветљавају из другог угла стваралачке потенцијале појединаца попут: Мате Милошевића, који први и једини пут пише песме у заробљеништву, Петра Лубарде, који се по први пут као заточеник Сталага XVII Б окушава као илустратор у области периодике, Ванђела Бадулија, који оснива логорски хор, Михаила Бураковића, који ће оставити драгоцене белешке о лекарском кору у Логору, али и многих других.

Приређено фототипско издање рукописног листа *Наши дани* посебно скреће пажњу на околности под којима се у сенци „одбачене“ Женевске конвенције „каналисало“ стваралаштво југословенских ратних заточеника, али и ратних заточеника генерално у нацистичким заробљеничким логорима. Ово издање осветљава тешке животне прилике заточеника Сталага XVII Б, почев од оних које су биле изазване лошим материјалним и хигијенским приликама па до оних које су произилазиле из бриге за породицу, чежње за родним крајем, а на крају, из страха за сопствени живот. Странице *Наших дана* нуде обиље материјала за разумевање „људске психе у логорским условима“. Странице посвећене верском животу у логору, различитим врстама културног стваралаштва, од књижевног до умет-

ничког, затим хумористичко-забавним прилозима и спорту представљају важан прилог за проучавање механизма преживљавања људи у најтежим могућим условима.

Издавачки подухват објављивања фототипског издања рукописног листа *Наши дани* посебно треба похвалити због структуре издања унутар ког се нарочито истичу два текста приређивачице односно уреднице Едиције Посебна издања. Српска рукописна периодика и то, већ помануте уводне студије, али и прилога посвећеног Мати Милошевићу (Мата Милошевић (1901–1997). Заробљеник број 66766), којим се осврће не само на његове заробљеничке дане већ и веома важну кореспонденцију с Ванђелом Бадулијем (1909–1995). На самом крају налази се Списак извоара и литературе на који се приређивачица ослањала за потребе писања наведених текстова који може бити од користи свима који се интересују за проучавање не само рукописне периодике већ и историје немачких заробљеничких логора, Сажетак на српском и енглеском језику као и Изводи из рецензија: Милана Кољанина (Институт за савремену историју), Бојана Ћорђевића (Филолошки факултет Универзитета у Београду) и Душице Бојић (Историјски музеј Србије).

Посебан значај издања лежи у изузетној ликовној опреми чија раскош „оживљава“ странице *Наших дана* и представља „продужену руку“ сваког појединца који је последње атоме своје снаге трошио верујући да ће, баш као у песми Мате Милошевића, објављеној на страницама листа 1942. године, доћи дан када ће престати

„ ...раздор
и мржња
и људска
звер”.